

Doksanüç Muhaceretinde Gümülcine

Gümülcine in the Migration of 93 (A.H.)

Emine GÜMÜŞSOY*

ÖZET

93 Harbi olarak nitelenen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı büyük kayıpların yanı sıra önemli bir göç sorununu da beraberinde getirmiştir. Rus ilerleyişi ve istilâsı karşısında binlerce insan yerini yurdunu bırakarak göç etmek zorunda kalmış bu da yeni bir felâkete yol açmıştır. Açlık, soğuk ve hastalık gibi faktörler sefaletin boyutlarını iyice arttırmıştır. Rus ve Bulgar saldırılarının halen devam ettiği bu ortamda Osmanlı Devleti elindeki sınırlı imkânlarla muhacirlere destek olmaya çalışmıştır. Ekmek, giysi gibi temel ihtiyaçlardan bile yoksun olan bu insanların her şeyden önce hayatta kalabilmeleri için yardımlar yapılmıştır. Çalışmamıza konu olan Gümülcine de, bu dönemde muhacirlerin sığındıkları geçici iskân bölgelerinden birisi olmuştur. Burada muhacirlerin temel ihtiyaçları karşılanmaya çalışılırken hastane, yetimhane gibi ihtiyaç duyulan bazı düzenlemeler de yapılmıştır. Ancak sayının çokluğu, salgın hastalıklar, mevsim şartları ve yokluk gibi faktörler onları fazlasıyla etkilemiş ve kalıcı çare olarak iskân sorunlarını çözmek için yeni yollar aranmaya başlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümülcine, göç, muhacir, Balkan.

Çalışmanın Türü: Araştırma

ABSTRACT

The Russo-Ottoman war of 1877-78, called 93 war in Turkish historical literature, gave rise to a gigantic wave of migration in addition to losses of different kinds. In the face of Russian advance and occupation lots of settlements were evacuated and the inhabitants living there in were obliged to immigrate. The number of the immigrants who were compelled to leave their soil during the war reached about 1.250.000 soul. (Mc.Carthy, 1998, 105)

The majority of the immigrants were from the regions in the neighborhood of the Danube and the Adrianople province, for the fightings had concentrated on these two regions. Situated in the hinterland of Constantinople, the Danubian and Adrianople provinces had a substantial Muslim population. But from the very early days, war policies against the Turkish side had developed so as to target the annihilation of the Muslim Turkish population in the region. As the first step the Muslim population was disarmed and reduced to an unguarded state. Next, Bulgarian bands were formed and Bulgarian people were armed. The security of the immigrants, on the other hand, failed to be assured and the immigrants faced various difficulties in the process of migrating. Attempts of some of the immigrants to use railway routes in escaping gave rise to further disturbances. Filled up with immigrants, trains were unsuccessful in carrying soldiers, munitions, provisions etc. to the military front, which led to the growth of other problems.

Having heard the atrocities carried out by the Russians in the region, Muslims leaving their homlands in masses sought for safe places to take shelter in and, however temporarily, settled in places they found secure enough. Various measures were taken and various services were offered to meet the needs of the immigrants settling in new towns temporarily. And one of these towns was Gumurdjina, the very subject matter of the article.

The very topic of our article, Gumurdjina, within the province of Adrianople at that time, like many other places within the same province, came to be a place of temporary settlement. It was predicted that not less than 80.000 immigrants were settled in Gumurdjina within two months (January and February) in 1878. At that time the Ottoman official institution responsible for the services to the immigrants settling within the Adrianople province was "the Commission for the Settlement of Immigrants". Headed by Hacı Şerif Bey, this commission was supposed to mediate in settling the immigrants in convenient places, while the essential needs of the immigrants were tried to be met by native wealthy people as well as by the British Help Committee and the French Protestant Committee. But all the measures fell short and as the winter of 1878 approached, the number of the diseased and dead increased. Between February and June, 1878, in Adrianople for example, 16.000 out of 45.000 immigrants caught typhus and 10.000 of them lost their lives. (Şimşir, I, 571-72) Most of the deaths were due to malnourishment and exposure to hard winter conditions. Epidemics spread more easily and swiftly in barracks, cottages and other deserted places as spots hosting the immigrants and causing their lives. Limited aid available along the frontiers were distributed first among the widows, orphans and disabled, while the healthy were excluded and thus aggravating the conditions of the jobless in the countryside. It was predicted that the number of the deaths among the immigrants rose to 20.000 in Gumurdjina between August and December, 1878. (Şimşir, I, 742).

The European Commission founded to investigate the condition of the Muslim immigrants settling around Gumurdjina and Drama, together with Ottoman representative Naşid Pasha, came to the region and conducted explorations therein. The investigations and explorations in the region revealed that the reason behind the withdrawal of the local people against the mountains was the oppression by the Bulgarians and the Russian soldiers, which also brought about the pillaging of their animals, produces and properties. (BOA, Y.E.E., 43/105).

Thousands of diseased, widow and children as well as their need to be examined medically, called for the decision to construct a few hospitals and orphanage in the region and the 5.000 gold coins necessary for this enterprise, upon the approval of

* Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

European Commissars and under the cognizance of European consulates, asked from the capital. The urgency of the situation was also confirmed by the telegraphs of Naşid and Rıza Pashas from the region. Thereupon a new hospital, like their counterparts in Edirne and Tekfurdağı, was decided to be opened in Gumurdjina. The supply of doctors, drugs and other medical materials were among the overriding duties of the Commission for the Settlement of Immigrants. (BOA, İrade/Dahiliye, 62544), 62545). In order to meet these needs the Ottoman administration either made use of state stocks or tried to obtain them from market by payment. But the excess and the increase in the numbers of the diseased in addition to the lack of doctors, pharmacists/chemists and medicines rendered the state in despair.

In the course of time the disturbances of the immigrants increased. Reports from July, 1878, verify that the immigrants in Gumurdjina had been exposed to grievous conditions. They were being fed by the wheat brought from Salonica and their garments looked deplorable. Majority of the immigrants consisted of elderly, women and children exposed to harsh heavy conditions and in need of medicine. It was also stated that the corridor from Kırkova to Gumurdjina was full of immigrants and only few of them managed to get governmental provision although in urgent need of food and dress.

Between July 17 and August 25, 1878, the European Commission renewing its explorations in the region heard the immigrants and witnessed the situation. Deciphering the Bulgarian and Russian persecutions, the Commission fell into conflict with and was exposed to the protests of Russia and Bulgaria. The situation for a while looked hopeless and the execution of the decisions taken by the Commission with regard to 150.000 immigrants seemed unlikely. Thereupon, part of the immigrants in Xanthi and Gumurdjina was decided to be shipped to Anatolia. Until January 1879 30.000 Circassians and Nogai Tartars came to Anatolia. (İpek, 1999, 54) Some others were either settled around the vicinity of Xanthi and Gumurdjina or sent to Salonica and Constantinople, thus ending the problem of overcrowding.

For the immigrants first the waste lands, and next the abandoned military zones or grasslands were assigned. One of villages of this kind settled by the immigrants in Gumurdjina, Selimiye, for instance, was set up on the military quarter of Kanolculu, not to mention the other village, Selimiye, settled down by the immigrants.

Ottoman State tried to solve this migration problem it faced after 93 war by its limited means as in the case of Gumurdjina, but recorded little success. The gravity of the weather conditions of the season, the excessively high number of the immigrants, diseases and the danger of starvation caused the losses to rise. Apart from thousands of losses, those managing to survive faced hard conditions. After the immigrants began to be settled in places of temporary settlement, problems continued to arise increasingly.

Another decision taken on settling the immigrants was to forward them to Anatolia via seaway. The immigrants who landed in Constantinople, Dardanalles and Smyrna were further forwarded to other convenient parts of the country and the state kept on supporting them until they could shape their own future.

Key Words: Gumurdjina, migration, immigrant, Balkan.

The Type of Study: Research

GİRİŞ

Göç insanlık tarihinin savaş, barış gibi önemli olgularından birisidir. Rumî 1293 senesinde olmasından dolayı 93 Harbi olarak nitelenen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı da önemli bir göç dalgasına yol açmıştır. Rus ilerleyişi ve istilası karşısında pek çok yer boşaltılmış ve buralarda yaşayan halk göçe mecbur kalmıştır. Bu savaş sonunda göç etmek zorunda kalan muhacir sayısı bir milyon iki yüz elli bin¹ civarındadır.

93 Harbi'nde savaşın ağırlığı Tuna ve Edirne vilayetlerinde toplandığı için göç etmek zorunda kalan insanların çoğunluğunu da bu topraklarda yaşayanlar teşkil etmiştir. İstanbul'un hinterlandı durumunda olan Edirne ve Tuna vilayetlerinde kalabalık bir Müslüman nüfus yaşamaktadır. Ancak savaşın ilk gününden itibaren Türk ve Müslüman nüfusun yok edilmesi yolunda bir siyaset izlenmiştir. Önce Müslüman halk ellerindeki silahlar toplanarak tamamen savunmasız duruma getirilmiş, daha sonra Bulgar çeteleri kurulduğu gibi Bulgar halk da silahlandırılmıştır. Bulgarları bu şekilde destekleyen Rusya yaşanan vahşeti "*Bulgar halkının galeyana gelip Türklerden intikam alması*" (Şimşir, 1989b; CLXXI-CLXXII) olarak nitelendirirken (Sedes, 1935-1938; 31) Avrupa basını (özellikle Viyana ve Macaristan gazeteleri) ise "*Moskov Mezâlimi*" (İpek, 1999;17) olarak duyurmuştur.

Göç sırasında asayiş bozulmuş, göç etmek zorunda kalan halkın yollarda ve kalacakları yerlerde pek çok problemle karşı karşıya kaldıkları görülmüştür. Güvenlik ve iâşe ihtiyacı nedeniyle önce büyük kentler ve Osmanlı askerî üsleri tercih edilmiş ancak Rus ordusunun bitmeyen saldırıları muhacirleri buralardan da ayrılmaya mecbur etmiştir. Örneğin Gümülcine ve yakın çevresindeki halk sırasıyla Eski Zağra, Tatarpazarcık, Filibe, Rodop Dağları ve daha sonra dağları aşarak yine Batı Trakya, Gümülcine ve Ege Denizi kıyılarına uzanan bir rota takip etmişlerdir. Gidilen yerlerin düşmesi üzerine muhacirler daha güvenli gördükleri bölgelere ulaşmak için tekrar yola koyulmuşlardır. Rus ve Bulgar saldırıları devam

¹ Muhacir sayısını Mc.Carthy 1.253.500 (McCarthy,1998;105), Nedim İpek ise 1.230.000 kişi olarak vermektedir (İpek,1999;174).

ettikçe ilk işgal edilen bölgelerden yola çıkan muhacirlere her gün yenileri eklenmiş, böylece sayı iyice artmıştır (McCarthy, 1998; 87).

Göç sırasında muhacirlerin kullanacakları doğru dürüst yol olmayışı onları daha da zorlamakta bazılarının demiryollarını kullanmak istemeleri, başka sıkıntıları da beraberinde getirmekteydi. Tren istasyonlarında binlerce kişi soğukta aç ve açıkta beklerken hayatını kaybetmiştir.² Bu arada trenleri muhacirlerin doldurması cepheye asker ve malzeme taşıma işlemlerini engellemiş, bu da sorunların katlanarak artmasına sebep olmuştur (Ağanoğlu, 2001;33).

Kitleler halinde yaşadıkları toprakları terk eden Müslümanların kaçıışı devam ederken, Ruslar bu kaçan Müslümanlara bile yetişip katletmeye çalışmışlardır. Örneğin İngiliz konsolos raporlarına göre 60.000 muhacirin toplandığı Harmanlı'da Ruslar tekrar tekrar saldırıda bulunarak büyük bir katliam gerçekleştirmişlerdir. Yollardaki muhacirlere zulümde Bulgarlarda Ruslardan geri kalmamışlardır (McCarthy,1998;89). Savaş sırasında iâşe ve mühimmat ihtiyaçlarını Müslüman köylerinden karşılayan Ruslar zahire, ot ve saman stoklarına el koymuş, adeta Müslüman köylerini yağma etmişlerdir. Yağma ve katliamdan kurtularak kaçmayı başaran kişilerin geri dönüş umutlarını yok etmek için bıraktıkları evleri ve malları da Bulgarlara paylaşmışlardır (İpek,1999;20) Rusların desteklediği Bulgarlar 1879 başlarına kadar Türklere ait evleri, köyleri yakıp yıkmayı sürdürdükleri gibi bir şekilde geri dönmüş olanlara da yeni ev yapmak için izin vermemişlerdir (McCarthy, 1998;93-94). Rusların emrinde çalışan Bulgar papazları verdikleri vaazlarla Bulgar halkını Türklere karşı kıskırtmışlardır³. Bu arada Türk ve Müslüman nüfusun dinî hassasiyetleri de hiçe sayılmış, kutsal kitapları yakıldığı gibi, camiler kiliseye çevrilmiş ve ibadet etmeleri yasaklanmıştır. Hatta daha da ileri gidilerek Müslümanlar, Bulgarlar gibi giyinmeye zorlanmış, isimleri değiştirilmiş ve din değiştirmeye zorlanmışlardır (BOA.,Bİ,180 lef 1; Y.E.E., 36,135). Bütün bu zorbalıklar dışında Bulgarların Türk ve Müslüman halkı göçe zorlayan nedenlerinden birisi de askerlik meselesi olmuştur. Kendi üniformalarını giymeleri ve kendi ordularında askerlik yapma şartını getirmeleri üzerine bütün zorluklara rağmen kalmayı düşünenler de yurtlarını terk etmeye mecbur kalmıştır.⁴

Ruslar ve Bulgarların bu zulümler dışında Türk şehirlerini topa tuttıkları ve Rusçuk şehrinde olduğu gibi ahaliyi göçe zorladıkları da olmuştur. Öyle ki 25.000 nüfuslu Rusçuk ahalisinin çoğu Şumnu ve Varna'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Daha sonra Zıstovi, Plevne, Niğbolu ve Tırnova ahalisi de aynı şekilde göç etmek zorunda kalmışlardır (Sedes,1935-1938;100,106-107). Rus kuvvetleri yaklaştıkça Edirne yönüne muhacir akını hızlanmış ve bazı bölgelerde yığılma başlamıştır. Örneğin 23 Eylül 1877 günü itibarıyla 40.000'den fazla muhacirin Sofya'ya yerleştirildiği görülmüştür. Her ne kadar Rusya burada yığılmayı gördükten sonra Sofya'yı da kuşatmış ise de Sofya bir süre daha muhacirlere ev sahipliği yapmıştır (İpek,1999; 25).

Sofya örneği gibi göç etmek zorunda kalan Türk ve Müslüman ahali güvenli gördükleri bazı bölgelerde geçici de olsa iskân edilmişlerdir. Göç eden ahalinin zorunlu ihtiyaçları için bu geçici iskân bölgelerinde tedbirler alınmaya ve onlara hizmet sunulmaya çalışılmıştır. Bu yerlerden birisi de makalemizin konusunu teşkil eden Gümülcine'dir.

I. GÜMÜLCİNE ve GÖÇ

I.1. Gümülcine'nin Yeri ve Göç Sırasındaki Konumu

Makalemize konu olan dönemde Edirne'ye bağlı olan Gümülcine Edirne'nin pek çok yeri gibi geçici iskân bölgesi durumuna gelmiştir. Gümülcine'de Ocak-Şubat 1878'de 80.000 kadar muhacirin biriktiği görülmüştür. Bunların bir kısmı da Harmanlı'daki Rus katliamından kurtulmayı başaran Müslümanlardır

²Tren istasyonları ısınabilmek için bir araya sokulmuş ve bir arada donarak ölmüş, hayvan taşıma vagonlarına dolmuş, buldukları yerleri kaptırmamak için ihtiyaçlarını gidermek için bile ayrılmayan, havasızlık ve pislikten her türlü hastalığa açık insan yığınlarıyla doludur (Şimşir, 1989a; 323-324).

³ 1878'den itibaren Bulgar Hükümetleri Bulgaristan'daki Türkleri azaltmak için onları Bulgarlaştırmaya, din değiştirerek Hristiyanlaştırmaya çalışmışlardır. Bu amaç doğrultusunda önce camiler tahrip edilip kiliseye çevrilmiş, vaftiz törenleriyle Türkler Hristiyanlaştırmaya ve ayinlere zorla katılmaya çalışılmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Alp, 1990;22 vd.

⁴ Kocacık, 1980;142. Örneğin Aydos kazası köylerini asker vermeye yoksa köylerini terke zorlayan Bulgarlara karşı bazı halk asker olmaya razı olmuş ancak çift haçlı Bulgar kalpağı giyme mecburiyeti getirilince karşı çıkmıştır (Şimşir; 1989b;268) Pek çok yerde benzer problemler yaşandığından Türk nüfus Bulgar Prensiği'ne başvurarak bir süre askerlikten muaf tutulmayı istemiş ancak bu girişimler sonuç vermemiştir (Şimşir,1989b, 547).

(Şimşir, 1989b; 117). Katliamdan kurtulmayı başaranlar bu kez mevsim ve tabiat şartları gibi yeni zorluklarla karşılaşmışlar ki Ocak 1878'de Meriç üzerinde ve dağlık bölgede soğuktan ve açlıktan ölenler olmuştur (İpek, 1999;19). Bölgeden gelen konsolos raporlarından, muhacirlerin üzerindeki giysilerin dahi Rus askerleri ve Bulgarlar tarafından gasbedildiği; dolayısıyla içlerinde kadınlar ve çocukların da bulunduğu binlerce çıplak muhacir grubuna rastlandığı anlaşılmaktadır (McCarthy, 1998; 90; İpek,1999;19). Bu ortamda 80.000 muhacirden en az yarısının Gümülcine'de kalması muhtemel görünmekteydi. Kış şartlarında bu kadar muhacirin istihdamı mümkün görünmemekle birlikte geri dönemeyecekleri düşünüldüğünde acil tedbirlere ihtiyaç vardı. Her şeyden önce yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir (Şimşir, 1989b; 122-123).

Ocak 1878'de Gümülcine'deki muhacirlerle ilgili olarak bölgedeki muhacirlerin durumunu araştırmakla görevlendirilen İngiliz gazeteci Walpole'un hazırladığı raporda burayı güvenli bularak gelen 80.000 muhacirden ilk 3 ayda 10.000 kadarının hastalık ve bakımsızlıktan öldüğü, 30.000 kadarının başka yerlere gittiği ve geriye 40.000 muhacirin kaldığı bildirilmektedir. Bunların ancak 6-7 bini kasaba içinde olup diğerleri civardaki yerleşim yerleri ve köylerde yaşam mücadelesi vermektedir. Sığındıkları yerler son derece sağlıksız ve korunaksızdır. Kuru ottan yapılmış kulübelerde kışı geçirmeye çalışmaktadırlar. Pek çoğunun çalışamayacak kadar zayıf olduğunu söyleyen Walpole perişan haldeki bu insanların kulübelerini ziyaret ettiğinde gözlerinden hikâyelerinin çok açık bir şekilde anlaşıldığını da kaydetmektedir. 40 gündür bu insanlara yiyecek ulaşmamış, bu da sıkıntıları had safhaya çıkarmıştır. Kasabada kalanların bir kısmı medreselere sığınmış, burada yer bulamayanlar ise medreselerin etrafına kümelenmişlerdir. Walpole bu insanların ellerinde var olan az miktardaki paralarını çoktan bitirdiklerini hatta yıkıntı halindeki evlerinden kurtarabildikleri bazı ev eşyalarını sattıklarını dolayısıyla bütün kaynaklarını tükettikleri için son derece çaresiz olduklarını da görmüştür. Bir kadının iki gün önce ölen kocasının kıyafetlerini dahi sattığını öğrenen Walpole dehşete düşmüştür. Onun temennisi en azından havaların ısınmaya başlayacağı Nisan ayına kadar bu insanların sağ-salim çıkabilmeleridir ve tahminlerine göre bu da en az 25.000 liraya mâlolacaktır. Walpole'un kaydettiği teselli olabilecek tek husus muhacirler arasında hasta sayısının henüz korkulacak kadar çok olmadığıdır. Nitekim bunca sıkıntıya rağmen 480 yataklı hastanede ancak 280 kişi tedavi görmektedir. Buradaki altı doktor son derece fedakâr bir şekilde çalışmasına rağmen çekilen ilaç sıkıntısı onları da zor durumda bırakmaktadır. Bir de yakınlarından ayrılmak istemeyen hasta kişilerin ancak son çare olarak hastaneye müracaat etmeleri işlerini daha da zorlaştırmaktadır. (Şimşir 1989b; 117-119). Bu rapordan da anlaşıldığı üzere Gümülcine ve çevresine sığınmış olan muhacirlerin durumu son derece kötüdür. Walpole her ne kadar bu tarihlerde hasta sayısının korkulacak kadar çok olmadığını söylese de, kendisinin beyanlarından da anlaşılacağı üzere hastanede yatmayan pek çok hasta vardır. Hastanenin kasaba içinde olduğunu ve muhacirlerin zaten pek çoğunun civara dağılmış olduğunu düşündüğümüzde, hasta sayısı onun verdiği sayıların çok üzerindedir. Zaten mevcut koşullarda açlık ve soğuk başlıbaşına muhacirlerin sağlığını tehdit eden iki ana unsurdur.

Öte yandan Gümülcine'nin de dahil olduğu Edirne topraklarındaki muhacirler Hacı Şerif Bey'in başkanlığındaki "Muhacir İskân Komisyonu"⁵ aracılığıyla uygun yerlere yerleştirilmeye ve zarûri ihtiyaçları varlıklı kişiler, İngiliz yardım komiteleri ve Fransız Protestan komitesi tarafından karşılanmaya çalışılmıştı. Ancak muhacirlerin bütün ihtiyaçlarının karşılanması mümkün olmadığı gibi 1878 kış mevsimi ilerledikçe hastalıkların ve ölümlerin sayısı da artmıştı. Gümülcine'yi 3 ay sonra tekrar ziyaret eden Walpole de 16 kişilik bir haneden sadece 3 kişinin sağ kaldığını görmüştü (Şimşir, 1989b; 185). Resmî rakamlar da soğuk, açlık ve hastalık tehdidinin ne boyutlara ulaştığını doğrulamaktadır ki Şubat-Haziran 1878 arası Edirne'de bulunan 45.000 muhacirden 16.000'i tífuse yakalanmış ve 10.000'i de hayatını kaybetmiştir (Şimşir 1989a;571-572). Bölgedeki İngiliz temsilcisi Cullen'den gelen bir raporda yer alan "*içlerinden birçoğu tifo ateşi içinde yanarak ya da dizanteriden ölmekte; binlervesi de anlatılmaz bir sefalet, pislik içinde kentlin sokaklarında yatmaktadır*" (Şimşir,1989a;514) ifadesi durumun vehametini bütün açıklığıyla gözler önüne sermektedir.

⁵ Osmanlı Devleti'nde özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra kitleler halinde göç dalgasıyla karşılaşılması nedeniyle göçmenlerin iâşesi ve ne şekilde iskân edileceğine dair 1856 yılında bir talimatname hazırlanmış ve gelen göçmenlerle Şehremaneti ilgilenmeye başlamıştı. Bir süre sonra Şehremaneti'nin bu yükü taşıyamayacağı anlaşıncı 1860 yılında "Muhacirin Komisyonu" kurulmuştu. 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı daha büyük bir göç meselesini gündeme getirince, bu kez de İstanbul'da "İskân-ı Muhacirin Komisyonu" kurulmuştu. (Ağanoğlu, 2001;149).

Özellikle kış şartlarında aç ve korunmasız kalan muhacirler ölümle karşı karşıya kalmışlardı. Baraka, kulübe, hangar ve terk edilen yerlerde barınmaya çalışan muhacirleri salgın hastalıklar kolayca etkilemiş ve pek çoğunun hayatına mâl olmuştu. Sınırlı sayıdaki yardımlar öncelikle dul, yetim ve sakatlara dağıtılırken, çalışabilecek durumda olanlar hariç bırakılmış ve tarlalarda iş bulamayanlar daha kötü duruma düşmüşlerdi. Ağustos-Aralık 1878 arası Gümülcine’de 20.000 muhacir hayatını bu şekilde kaybetti (Şimşir,1989a; 742).

Muhacirlerin durumunu yerinde görmek üzere Erkân-ı Harbiye Miralayı Mahir Bey’in başkanlığında, içlerinde Times gazetesi muhabiri Mösyö Valasi’nin de olduğu ekip Gümülcine’ye bir ziyarette bulunmuşlardı. Filibe’den başlayan bu ziyaret sırasında yaşanan kötü olaylara bizzat şahit olunmuştu. Öyle ki çoğunluğu Müslüman olan Paslı Köyü’nde Bulgarlar tarafından camii ve yiyecek ambarlarının talan edildiği görülmüş ve Bulgarlar tarafından çeşitli hakaretlere maruz kalmıştır. Aynı ekip daha sonra Hasköy, Mandıra, Beyköyü, Osmanlı Köyü ve Kırcaali’ye de gitmiş, buralarda da Bulgarların yaptıkları zulüme tanık olmuşlardı. Doğu Rumeli’ye dönecek muhacirler için bu yolun güvenli olup olmadığı sorulduğunda ise Bulgarların Müslüman muhacirleri katl etmek için pusu kurduklarını ve Müslümanların Ruslardan ziyade “*kara kâfir*” dedikleri Bulgarlardan korktuklarını söylemişlerdi. Gümülcine’ye geldiğinde Kaymakam Ahmed Bey⁶’den burada toplanan muhacirler hakkında bilgi alan ekibe kaymakam tarafından bir de defter verilmiştir. Bu deftere göre ahalinin ve muhacirinin durumu şu şekilde ortaya çıkmıştır (BOA., HR.TO. 521/44):

Ahalinin Durumu

	Zükûr	Hane
İslam	23032	8328
Hıristiyan (Rum ve Bulgar)	5668	1968
Ermeni	120	36
Yahudi	114	43
Önceden Dimetoka kazasına bağlı iken sonradan Gümülcine kazasına dahil olan İslam köylerindeki başıboş hıristiyanlar	416	112
Toplam	29350	10487

Muhacirinin toplam miktarı

Tayinat alan	19703
Tayinat almayan	19500
Toplam	39203

Verilen rakamlardan anlaşıldığı üzere muhacirlerin yarısına hükümet tarafından yiyecek verilmekte diğer yarısının kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda oldukları düşünülmekteydi. Buna rağmen 40-50 gündür ambarlardaki buğday tükenmiş olduğundan ihtiyaç sahibi muhacirler ancak hayırsever insanlar sayesinde geçimlerini sürdürebilmekteydi. Kaymakam Ahmed Bey bunlar için hükümetten yaklaşık 60 bin kile buğday istemiş ancak bu isteğin 15 gün içerisinde mümkün olabileceği kendisine bildirilmiştir (BOA., HR.TO. 521/44). Dolayısıyla hükümetten tayinat alan muhacirler bir süre daha kendilerine destek olan hayırseverlerin yardımına muhtaç kalmıştır.

Gümülcine’de bulunan muhacirlerin hükümet hastanelerinde muayene edildiğini ve burada yatakların gayet muntazam ve yorganların yeni olduğunu ve odalarda kötü koku olmadığını gören ekip, bundan duyduğu memnuniyeti de Kaymakam Ahmed Bey’e iletmıştır. Kaymakam Ahmed Bey’in ifadesine göre Gümülcine’de bulunan 10.000 kadar muhacir vatanlarına dönmek istemekte, ancak fakirlik ve zorlu kış koşulları buna imkân vermemektedir. Bunların gönderilmeleri ve iskânları için gerekli paranın hükümet tarafından tahsisi, çektikleri sıkıntıların biraz olsun azaltılması açısından gerekli görülmüştü. Bu ziyaret sırasında kuru ottan yapılmış kulübelerde ve şiddetli kış koşullarında barınılmayacak yerlerde 7000 muhacir bulunmaktaydı. Gümülcine’ye gelen ekip civardaki Hasköy, Doğançayır ve Yeniköy köylerini

⁶ Muhacirin işlerinde iyi hizmetlerde bulunanlardan birisi Gümülcine Kaymakamı Ahmed Efendi’dir. Kendisi Rusyalıların Gümülcine’ye saldırılarında aldığı tedbirler ve gösterdiği mukavemetle maharetini gözler önüne sermiştir. Gümülcine ahalisinden Muhacirin Komisyonu Kâtibi Raşid Efendi ve Uzun Mustafa Efendi ve Belediye Başkanı Receb Efendi de güzel hizmet etmişlerdir (BOA.,Y.PRK.HR. 3/80)

gezdiğinde Hasköy'de 90, Doğançayır'da 200 ve Rum köyü olan Yeniköy'de 130 muhacir olduğunu da tespit etmişti. (BOA., HR.TO. 521/44).

Bu ekipten başka Gümülcine ve Drama taraflarında toplanan Müslüman muhacirlerin durumunu yerinde görmek üzere Avrupa Uluslararası Rodop Komisyonu⁷, kendilerine eşlik eden eski Suriye valisi Naşit Paşa ve mütercimlik görevini üstlenen Rıza Bey'le birlikte bölgeye gelmiş ve incelemelerde bulunmuştur. Burada yapılan incelemelerde, Rusya askeri ve Bulgarların zulümleri üzerine ahalinin dağlara çekilmek zorunda kaldıkları ve bıraktıkları bütün eşya, zahire ve hayvanlarının da yağmalandığı anlaşılmıştır (BOA., Y.E.E. 43/105).

Öte yandan İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Layard'dan Dışişleri Sekreteri Salisbury'e gönderilen 28 Haziran 1878 tarihli telgrafta ise, Gümülcine kazasında 51.200 muhacir bulunduğu ve çoğunun giysiden mahrum ve aç oldukları belirtilmiş ve bunlara bir koruma sağlanarak, yurtlarına dönmeleri için ne gibi önlemler alınabileceğinin araştırılması istenmiştir. Devamında maddi zorlukların aşılmasından başka saldırılardan nasıl korunabilecekleri üzerinde de ayrıca durulmuştur.⁸

9 Temmuz 1878 tarihli bir başka belgede de, muhacirlerin içler acısı durumu bütün yönleriyle ortaya konulmuştur. Buna göre Gümülcine'de kütüğe kaydedilen 50.000 civarında muhacir sefalet ve hastalıkla (tifo, dizanteri vb) mücadele etmekte iken, civar dağlardaki muhacirler daha da kötü durumdadır. Rus birliklerinin bitmeyen saldırı ve tecavüzleri faciannın boyutlarını daha da arttırmaktadır. Bir bölgede aralarında bir tane bile erkek olmayan 250 tane kadın ve çocuk, bir mağarada ise 300 kadar kadın ve çocuk sefil bir durumda bulunmuştur. Pek çoğu çıplak ve açlıktan adeta ölme noktasına gelmiştir (Şimşir,1989a;513-515).

I.2. Muhacirler İçin Yapılan Düzenlemeler

I.2.1. Hastahane Açılışı

Muhacirlerin sağlık sorunlarıyla ilgilenmek ve bunları giderebilmek için iskân edildikleri yerlerde hastahaneler açılmıştır. Buraların doktor, ilaç ve malzeme ihtiyaçlarını karşılamak Muhacirin-i İskân Komisyonu'nun öncelikli işlerinden birisi olmuştur (BOA.,İD. 62544,62545,63162). Bu bağlamda Gümülcine'de de muhacirler içerisinde bulunan binlerce hasta ve dul kadınlarla, çocukların tedavi ve bakımı için bir hastane ve yetimhane yapılması düşünülmüştür. Bu işler için Avrupa komiserlerinin de sefaretlerine yazdıkları üzere 5000 altın gerekli olduğu anlaşılmıştır. Naşid Paşa ve Rıza Paşa'nın birlikte kaleme aldıkları telgraftan da durumun aciliyeti görülmüştür. Meclis-i Vükelâ uygun gördüğü bu isteği karşılamak üzere Maliye Nezareti'ne havale etmiştir (BOA., İ.MMS. 59/2781). Böylece Edirne ve Tekirdağ'da olduğu gibi Gümülcine'de de muhacirler için bir hastahane açılmasına karar verilmiştir (BOA., İ.ŞD. 2478,2781; İD 62975).

Gümülcine'de açılacak Muhacir Hastahanesi için gerekli elbise, yatak takımı vesair eşya ve araç-gerecin İlane-i Muhacirin Encümeni tarafından tedariki için Necip Paşa'ya hazineden gönderilen 550.000 kuruştan 22 Ağustos 1294 (3 Eylül 1878)'den Şubat sonuna kadar 421.208 kuruş harcanmış ve sarfedilen miktar encümen tarafından tasdik edilmiştir (BOA.,İ.ŞD. 46/2478).

Şura-yı Devlet Maliye Dairesinin mazbatasına göre ise, Gümülcine Muhacir Hastahanesi için makbuz karşılığı toplanan 193.932 kuruştan, hastahänenin açılmasını takip eden 6 ay içinde 187.099 kuruş harcanmıştır. Harcanan miktarlar hastahane heyetinin bilgisi dahilinde olup hazine tarafından da denetlenmiştir (BOA., İ.ŞD 50/2765). Tutulan deftere göre hastahane binasına yapılan harcamaların yanısıra hekimler ve hastahane personeline ödenen maaşlar da harcama kalemlerinin başında gelmektedir. Gümülcine Belediye Meclisi aracılığıyla verilen 12.619 kuruş ve muhacir teftişi için görevlendirilen Tevfik Efendi'ye senetle verilen 600 kuruş dahil olmak üzere toplam harcama 187.099 kuruşa ulaşmıştır. Gelir ve gider karşılaştırıldığında 6832 kuruş 13 lira fazlalık çıkmakta, bunun da 1295/1878 senesi hesabına dahil

⁷ Berlin Kongresi'nin 11 Temmuz 1878 tarihli oturumunda alınan karar gereğince Avusturya askeri ateşesi Albay Raab, Fransız konsolosu Challet, Rus elçiliği ikinci sekreteri Basily, İtalyan orta elçiliği ikinci tercümanı Graziani ve Alman konsolos yardımcısı Müller'den oluşan karma bir komisyondur. Komisyonun genel olarak görevi; muhacirlerin durumunu iyileştirmek, muhacirlerin sayısını, geldikleri yeri, geri dönmelerine engel olan sebepleri araştırmak ve onların yurtlarına geri dönünceye kadar sıkıntılarını gidermektir. Bkz. İpek,1999; 52-53.

⁸ Şimşir,1989a;502. Bölgeden gönderilen bir başka raporda 51.300 rakamı doğrulanmakla birlikte 10.000 kişni de yolda olduğu ve bu rakamın artacağı bilgisi bulunmaktadır (Şimşir, 1989a;523).

edildiği anlaşılmaktadır. Bu harcamalarla ilgili gerekli tahkikatın yapıldığı ve bir sorun olmadığı da ayrıca belirtilmiştir (BOA., İ.ŞD 50/2765).

Gümülcine’de açılan Muhacir Hastahanesi için Bâb-ı Seraskerî Ecza Müdürü Mirliva Faik Paşa’dan alınıp gönderilen 143 kalem ilaç malzemesi ve 19 kalem tıbbî araç-gerecin değeri, 1295/1878 senesi tahsisatından ayrılan 5.000 liradan avans şeklinde 29.079 kuruş olarak tahsis edilmiştir. Bu ödeme gerçekleşmeden önce alınacak olan malzeme ve araç-gerecin çeşidi, ne için gerekli olduğu, alınacak fabrikanın ismi, fiyatları gibi bilgilerin cetveller şeklinde hazırlanarak gönderilmesi istenmiş ve komisyon tarafından bunlar incelenmiştir. Bu ecza masrafinin muhacirlerin tedavileri için şart olduğu da ayrıca belirtilmiştir (BOA., İ.ŞD 50/2781).

İane-i Muhacirin Encümen-i Âlisi tarafından da Gümülcine’de ve İskeçe’de açılan hastahanelerin teftişi ve gerekli eşyaların tamamlanması öngörülmüştür (BOA., Y.PRK.HR. 3/80). Gümülcine’de açılan 400 yatak kapasiteli⁹ Muhacir Hastahanesi’nin tamirat ve eksiklikleri tamamlandıktan sonra kaymakam, dinî liderler, kaza, idare meclisi, belediye üyeleri ile askerî ve sivil erkânın katılımıyla resmî açılışı gerçekleşmiştir.¹⁰

Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu dönemde normal şartlarda doktor ve eczacı temini konusunda sıkıntılar yaşanmasına rağmen Gümülcine de olduğu gibi, bazı yerlerde muhacirler için hastahane açmaktan geri kalmamıştır. Bütün imkânsızlıklara rağmen bu iyi niyetli girişime yerli ve yabancı yardım kampanyaları ile de destek verilmiştir.

I.2.2.Yapılan Yardımlar

Gümülcine Kaymakamı Ahmed Bey’den Gelibolu’da Süleyman Paşa’ya gönderilen 12 Şubat 1878 tarihli telgrafta, Gümülcine’de yağma edilmiş ¹¹ Türklere ait eşyaların kendisi tarafından toplatılarak sahibi belli olmayanların açık arttırmayla satılıp 25.772 kuruş gelir elde edildiği, bunun 2.378 kuruşunun Mirliva Ali Paşa tarafından muhacirine dağıtıldığı ve kalanının Müşir Safvet Paşa’nın emriyle Erkan-ı Harb Kaymakamı Hakkı Bey’e verildiği bildirilmiştir.

Yardımların muhacirlere ulaştırılması konusunda da çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. Örneğin Gümülcine Kaymakamı’ndan Babıali’ye gönderilen telgrafta Gümülcine civarında Bulgar eşkıyalarının soygunculuğa devam ettikleri; bu nedenle Sultanyeri muhacirlerine zahire yardımı gönderilemediği bildirilmiştir. 20 Mart 1878 tarihli bir başka telgrafta da benzer şekilde Sultanyeri muhacirleri için zahire nakliyatına yönelik emirlerin Rus ve Bulgar güçlerinin engellemeleri nedeniyle uygulanmadığı ve bu bölgede kimsenin bir köyden başka bir köye gitmeye bile cesaret edemediği belirtilmiştir (Şimşir, 1989a;393)

Temmuz ayına ait raporlara göre de Gümülcine’deki muhacirler çok kötü şartlar altında ezilmekteydi. Halen 25 Haziran’da Selanik’ten gelen hububatla idare edilmeye çalışmakta olup elbiseleri perişan durumdaydı. Çoğunluğu yaşlı, kadın ve çocuklardan oluşan muhacirlerin birçoğu bu kötü şartlarda hastalanmış ve ilaç sıkıntısı çekilmekteydi. Yine Kırkova’dan Gümülcine’ye kadar muhacir dolu olduğu ve çok az bir kısmının hükümet tarafından beslendiği bilgisi gelmişti ki bunların da acilen gıda ve giyecek ihtiyaçlarının giderilmesi gerekmektedir (Şimşir, 1989a;522-523).

İstanbul’da bulunan İngiliz Başkonsolosu Fawcett’in büyükelçi Layard’a gönderdiği 28 Aralık 1878 tarihli telgrafta Gümülcine’de 40.000’in üzerinde, Yenice ve Daridere kazalarında da 13.500 kadar muhacir olduğu ve bunların çok sıkıntı içinde oldukları bilgisi doğrulanmış ve bir karşılaştırma yapılmıştı. Buna göre Ağustos ayında 75.000 olan muhacir sayısının 5 ay sonra 53.000 civarında olduğu görülmüş ve bölgeden

⁹ Muhacirler için açılan bu hastanenin bir bölümü de ihtiyaca binaen, bir süreliğine Gümülcine Hapishanesi’nde bulunan hasta mahkumlara tahsis edilmiştir (BOA., İ.ŞD 2424/19).

¹⁰ İane-i Muhacirin Encümeni tarafından gönderilen eşyaların dökümüne bakıldığında entari, gömlek, çorap, fanila, amerikan kumaş, basma, kundura, yemeni, baş yazması gibi giyecek malzemeleri, yatak, kandil, fener, ibrik, soba boyası, kantar, dirsek boru gibi hastane de kullanılacak malzemeler ve pamuk, sabun, iplik gibi temizlik ve tedavide kullanılacak temel malzemelerin tedarik edilerek gönderildiği anlaşılmaktadır. Bu malzemelerin bir kısmı mevcuttan bir kısmı ise dışarıdan satın alınarak gönderilmiştir (BOA.,Y.PRK.KOM 1/48 14 Za 1295/9 Kasım 1878).

¹¹ Burada açık arttırmaya konu olan eşyalar yağma edilmiş Türk göçmen eşyalarıdır. Rodop dağlarında dağılan Süleyman Paşa ordusundan ayrılan bazı Çerkes ve Arap firarileri bu yağmaları gerçekleştirmiştir. Süleyman Paşa Gümülcine’ye geldiğinde bu eşyaların toplatılması ve sahibi belli olmayanların satılarak gelirinin göçmenlere dağıtılması için emir vermiştir. Kendisi Gelibolu’ya gidince bu iş Saffet Paşa’ya kalmış ancak onun bu işte suistimalleri olduğunu daha sonra belirtmiştir. (Süleyman Paşa, 1928, VI; 51-53)

uzağa göç olmadığı göz önüne alındığında, bu durum yüzde 65 gibi korkunç bir ölüm oranını ortaya çıkarmıştır. Öte yandan hayatta kalanların da bu kış içinde tehlikede olduğu hatırlatılarak, Rodop Komisyonu'nun tavsiyelerine rağmen Avrupalı devletlerin muhacirlere yardım etmedikleri ve Osmanlı Hükümeti'nin de yardıma gücünün yetmediği belirtilmiştir.¹²

Gümölcine'ye giden bir başka İngiliz grup da burada bulunan 40.000 muhacirin yarısının yiyecek yardımı aldığı ancak mısır bittiğinden Drama'dan ısmarlanan 30.000 kile mısırın gelmesinin beklendiği bilgisini ulaştırmıştır (Şimşir, 1989a;743). Doğu Rumeli Avrupa Komisyonu'nun bir raporuna göre de bölgede yapılan incelemeler sonunda Gümölcine çevresinde yardıma en çok ihtiyacı olan köylere yorgan, entari, fanila, şalvar gibi kılık-kıyafet ve ekmek, fasulye, bisküvi gibi yiyecek dağıtımı yapıldığı ve bunların nakliyesinin tamamen kendilerine ait olduğu bildirilmiştir (Şimşir 1989b;280-281)

Öte yandan Gümölcine'de 60 hanelik mahallelerinde mescid inşası için başvurmuş olan halkın talebi Edirne tarafından incelenmiş, mahalle merkezinde ve çevresinde bir cami veya mescid olmadığı için uygun görülüyordu (BOA., DH.MKT. 1519/79). Mahalle halkı inşaat için gerekli taş, kerpiç gibi malzemeyi kendilerinin karşılayabileceğini; ancak bunun dışında ihtiyaç duyulan 54 liranın Hazine-i Hassa'dan padişah tarafından karşılanması için ayrıca istekte bulunmuştu (BOA., DH.MKT. 1527/48).

II. MUHACİRLERİN İSKÂNI

Berlin Kongresi'nde her ne kadar muhacirlerin yurtlarına geri dönmeleri durumunda evleri, tarlaları, diğer mal ve mülklerinin geri verileceği maddesi konulmuş olsa da, Ruslar bu kararın arkasında durmamışlar ve inisiatifini Bulgarlara bırakmışlardır. Durum böyle olunca Ruslarla işbirliği içinde olan ve daha önce de zulümden geri kalmayan Bulgarlar Türk ve Müslüman muhacirlere hiçbir şeyi geri vermemişlerdir. Yurtlarına geri dönen muhacirlerin karşılaştıkları tablo yollarda yaşadıklarından farksız olmuş; evsiz, aç ve sefil durumları devam etmiştir. Geri dönenlerle ilgili gelen raporların "*canlı kalabilenler Edirne'ye geri gelmişlerdir*" (McCarthy, 1995;97) cümlesiyle bitmesi bu insanların köylerinden kesin olarak ayrılmak zorunda kaldıklarının bir göstergesiydi.

Gümölcine'de bir süre iskân edilen Filibe'nin Kocaoğullar köyüne mensup muhacirler Doğu Rumeli Genel Valisi Aleko Paşa'ya verdikleri dilekçede, 21 aile olarak Gümölcine'den köylerine döndükten sonra Bulgarlardan mahsullerini bile alamadıklarını ve içlerinden 5 kişinin açlıktan öldüğünü belirterek kalanlarında aynı akıbete uğramamaları için yardım talebinde bulunmuşlardı (Şimşir,1989b; 667-668).

Gümölcine'de bir süre iskân edilen Konuş bucağı Eğril köyü sakinleri de Doğu Rumeli Avrupa Komisyonu Başkanı'na 6 Aralık 1878 tarihli bir dilekçe ile başvurarak, savaş sırasında Gümölcine'ye gittiklerini ve ancak 1 ay önce geri dönebildiklerini belirttikten sonra Rus yetkililerin kendilerini Edirne'ye yönlendirdiğinden ve bunun kendilerini kış mevsiminde açlık ve soğuktan ölüm tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığından şikayetçi olmuşlardır (Şimşir, 1989a; 713). Aynı köylüler 5 Ocak 1879 tarihi bir başka dilekçelerinde de, Bulgarlardan gördükleri zulümleri belirttikten sonra köylerine dönüp huzur içinde yaşayabilmek için Avrupalı devletlerden yardım istemişlerdir. 18 Ocak 1879 tarihinde üçüncü bir dilekçe yazan Eğril köyü sakinleri, kendilerine ait evlerin tahrip edilmiş, mallarının da yağmalanmış olduğunu belirterek ırk ve din ayrımı yapılmadan haklarının korunmasını talep etmişlerdir (Aydın, 1992;35).

Gümölcine sancağı Eğridere kazasının Müslüman halkı da, Bulgarların köylerine gelip tarlalarını sürmelerine engel oldukları gerekçesiyle şikayetlerini dile getirmişlerdi Davud Karyesi de aynı şekilde Bulgarlardan şikayetçiydi (BOA., HR.TO. 180/21).

Bir taraftan Gümölcine'den nakiller yaşanırken diğer taraftan kış mevsiminin yaklaşması, binlerce kişinin daha dağlardan inerek Gümölcine'ye gelmesine yol açmış, civardaki tarlalar bile muhacirlerle dolmuştu. Yeni gelenler durumun vehametini daha da arttırmış ve Osmanlı Hükümeti'nden neredeyse ümitlerini kesmişlerdi (Şimşir, 1989a;686).

Bu ortamda Rodoplar bölgesinde incelemeler yapan Avrupa Komisyonu muhacirlerin durumunu yerinde görmüş ve onları dinlemiştir. Bölgede Bulgar ve Rus mezalimine tanık olan komisyon Ruslarla ters

¹² Telgraf "bu ölüm oranı birkaç ay içinde bu esef verici durumdaki insanları kurtarma gereksinimini ortadan kaldıracaktır. Zira kurtaracak kimse kalmayacak" şeklinde devam ederek dehşet verici durumu gözler önüne sermektedir (Şimşir, 1989a; 742).

düşmüş ve tepkilerini çekmiştir¹³. Durumun düzelmesi ve 150.000 muhacir için komisyonun aldığı kararların uygulanması da mümkün görünmemekteydi. Bu durumda yaşanan sıkıntı ve izdihamin azaltılması için İskeçe ve Gümülcine'deki muhacirlerin bir kısmının gemilerle Anadolu'ya sevkine karar verilmiştir. Dedeoğlu, Karaoğlu, Kavala ve Selanik gibi liman şehirlerinde toplanan Batı Trakyalı muhacirler İstanbul, Çanakkale veya İzmir'e gönderilmişlerdir¹⁴. Gümülcine ve Dedeoğlu'nda toplanan muhacirlerin bir kısmı da bu çerçevede Çanakkale'ye taşınmıştır (Şimşir, 1989;308). Öte yandan Ocak 1879'a kadar 30.000 Çerkes ve Nogay muhacir Gümülcine'den Anadolu'ya gönderilmiştir (Şimşir, 1989b; 117). Kalan muhacirlerin bir kısmı kasaba çevresine yerleştirilirken, bir kısmı da Selanik ve İstanbul'a göç etmiştir (İpek, 1999;54).

Edirne ve Gümülcine'de bulunan 200.000 kadar göçmenin dışında 1879 sonbaharında Makedonya'da 200.000 kadar göçmen bulunuyordu. Kış yaklaşırken bunların durumu Avrupa devlet temsilcilerini de düşündürmeye başlamıştı. (Şimşir,1989b; 426) Nitekim daha 26 Mart 1879'da bölgeye gelen Walpole muhacirler arasında çok sayıda ölüm olduğunu bildirmiştir (Şimşir, 1989b;185).

Muhacirler için önce boş araziler, daha sonra atıl durumda olup kullanılmayan askerî bölge ve meralar tahsis edilmiştir. Gümülcine'de muhacirler için kurulan köylerden birisi olan Selimiye köyü de böyle bir araziye Kanolculu Kışlası'na kurulmuştur. Karlova, Lofça ve İzladî'den gelen çiftçi muhacirler için kurulan Selimiye'den başka muhacirler için kurulan bir başka köy de, 50 hanelik Hamidiye¹⁵'dir (İpek, 1999;179).

Muhacirlerin yerleştirilmesi sırasında belli bir sıra takip edilmesi, yani geliş yolu üzerinde en yakın yerlerden başlayarak iskân edilmeleri plânlanmıştı. Buna göre önce Tekirdağ, Gelibolu ve Edirne gibi yakın yerler tercih edilecek, buradaki topraklar yeterli gelmezse Anadolu'nun iç kesimlerine gönderileceklerdi. Devletin bu noktada dikkat ettiği bir husus da, gittikleri yerlerdeki halkın nüfusu ile eşit miktarda olmaları onlardan fazla olmamalarıydı (Eren,1966;115). Böylece dengeler düşünülmüş, yeni bir huzursuzluk kaynağı olmasının önüne geçilmek istenmiştir.

Osmanlı Devleti yurtlarını terk etmek zorunda kalan muhacirleri “*merhamet duyulması gereken kişiler*” olarak gördüğü için, ulaşım giderlerini de üstlenmiş ve bunun için İskân-ı Muhacirin Komisyonu bütçesine bir miktar para vermiştir (Kocacık,1980;150). Farklı yerlere gönderilen muhacirlere iki günlük yevmiyelerinin peşinen verilmesi ve yolculukları süresince gerekli olacak tayinatın vapur kaptanları veya nakliye memurlarına teslim edilmesi kararlaştırılmıştır. Vapurla gönderilenlerin vardıkları iskelelerde isim listeleri yapılacak ihtiyaçlarına göre tayinat almaya devam edip etmeyecekleri belirlenecekti (İpek,1999;217). Muhacirlerin bir an önce yerleşik bir düzene geçerek kendi ihtiyaçlarını karşılar hale gelmeleri için ziraî araç-gereç ve kredi yardımı yapıldığı gibi, belirli süreyle, askerlik başta olmak üzere yol inşa vergisi, ağnam resmi, öşür ve toprak kirası gibi yükümlülüklerden¹⁶ de muaf tutulmaları kararlaştırılmıştı (İpek,1999; 218-223).

Muhacirlerin iskânı sırasında yapılan düzenlemelere baktığımızda Şurâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nin 9 Temmuz 1878 tarihli tüzüğü gereğince il, sancak ve ilçelerde bu iş için birer komisyon kurulması ve bu komisyonun boş toprakları saptayarak merkeze bildirmesi kararlaştırılmıştır (Eren, 1966;113-116). Başlangıçta İskân-ı Muhacirin Talimatnâmesi gereğince köy ve kasabalarda bulunan mîrî ve boş arazilerden muhacirlere yeterli miktarda (verimliliğe göre hane başına 20-60 dönüm) toprak verilmesi düşünülmüş iken daha sonra Arazi Kanunu'nun 131. maddesine riayet edilmesi yani bir çift öküzü sahip olanlara toprak verilmesi kararlaştırılmıştır (İpek, 1999;214). Böylece her muhacir ailesi değil, toprağı işleme imkânına sahip olan aileler bu imkândan faydalanabilmiştir.

¹³ Muhacirlerin yaşadıklarını bütün açıklığıyla anlatmaları Rus temsilcisi Basily'i kızdırmış ve komisyondan çekilme tehdidinde bulunmuştur. Diğer temsilciler bu tehdide aldırılmazken sadece Alman Müller Basily'e destek vermiştir. Buna rağmen komisyon çalışmalarını aynı şekilde sürdürmüştür (Aydın, 1992;25).

¹⁴ Muhacirlerin toplandığı liman şehirlerinden birisi olan Dedeoğlu'nda 24 Ocak 1878'de 16.000 muhacir toplanmış bunlar 1 Fransız ve 3 İngiliz gemisi ile Anadolu'ya geçirilmişlerdir. Sürekli gelenler olduğundan buradaki sayı azalmadığı gibi sıra bekleyen muhacirler arasında diğer iskelelerde olduğu gibi hastalanan ve yaralananlar olmuştur (Kocacık,1980;147). Muhacirlerin çokluğu karşısında gemi sayısının yetersiz kaldığından yenilerinin gönderilmesi için de müracaat edilmiştir (Süleyman Paşa, 1928, V; 164-165).

¹⁵ Hamidiye, muhacir köylerine verilen ortak isimlerden birisidir. Örneğin Gümülcine merkezine bağlı Fener Kışlağı'nda kurulan muhacir köyüne de Hamidiye ismi verilmiştir (BOA., DH.MKT 1343/47).

¹⁶ Başlangıçta vergiden 10 yıl, askerlikten 25 yıl muafiyet getirilmiş zamanla Bulgaristan, Doğu Rumeli, Teselya ve diğer yerlerden çok sayıda muhacir gelmeye başlayınca 1889'da bu süreler veride 2, askerlikte 6 yıla indirilmiştir (Eren, 1966;41-49)

Arazi tahsisi ile ilgili alınan bu karar yeterli olmayınca, muhacirlerin arazi ihtiyaçlarını gidermek için verilmiş tarihten 15 sene geçmedikçe başkasına satılmamak kaydıyla mirî çiftlik arazileri, korular ve tarıma elverişli olmayan topraklar da ıslah edilmek şartıyla muhacir iskânına açılmıştır (İpek, 1999;215).

Muhacirlerin bir diğer temel problemi olan konut ihtiyaçlarının karşılanması için de valilik ve mahallî idareler sorumlu kılınmıştır. Muhacirlere tahsis edilen arazi üzerinde iki-üç odalı konut inşası için gerekli destek (kerestenin mirî ormanlardan sağlanması gibi) verilmeye çalışılmıştır. İnşa işinde muhacirler ve yerli ahali çalıştırılarak maliyet düşürülmeye çalışılmış, yevmiye ve diğer bazı ihtiyaçlar hazineinden karşılanmıştır. Örneğin 1878 yılında Hazine tarafından 300.000 kuruş bu iş için tahsis edilmiş ancak yeterli olmamıştır (BOA., İD 62322). Bazı yerlerde de terk edilmiş evler tamir edilerek muhacirlere verilmiştir (İpek, 1999; 216-217) İstanbul'a gelen muhacirler için ise kira yardımıyla bulunularak geçici olarak barınma problemleri çözülmeye çalışılmış ama asıl çözüm olarak Anadolu'ya gönderilmelerine karar verilmiştir (Kocacık, 1980; 154-155).

Muhacirlerin daha önce olduğu gibi iskân edilecekleri yerlerde de kalabalık, sağlıksız koşullar ve yetersiz beslenme gibi nedenlerle vücut dirençlerinin düşmüş olması, hastalıklara kolayca yakalanmalarına yol açmıştır. Örneğin Bandırma'ya gelen muhacirler salgın hastalıktan, Akdeniz bölgesindekiler sıtmadan, Suriye ve Lübnan'a gelenler ise başta çiçek olmak üzere çeşitli hastalıklardan hayatlarını kaybetmişlerdir (İpek,1999; 223-224). Bu şartlarda memleket hastanelerinde tedavi edilmeye çalışılan muhacirler, hastane olmayan yerlerde merkezden gönderilen tabib ve eczacılar tarafından sağlıklarına kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Devlet muhacirlerin ev, iş, sağlık problemlerinin yanı sıra eğitim işiyle de ilgilenmiş ve eğitim çağındaki muhacir çocuklarının eğitimlerini sürdürmelerine çalışmıştır. Örneğin Darüşşafaka'ya 1878-1879 öğretim yılında muhacir çocukları dışında öğrenci kabul edilmemiştir. Yine açıkta kalan bazı muhacir çocuklarının varlıklı Müslüman aileler gözetiminde yetiştirilmesi için gazetelere ilânlar verilmiştir. Eytamhanelerde yetiştirilen muhacir çocuklarının meslek sahibi olabilmeleri için çırak verilmeleri uygun görülmüştür. Öte yandan muhacirlerin yerleştiği yerlerde yeni okullar yapılmasına öncelik verilmiştir (İpek,1999;226). Böylece devlet eğitim de dahil olmak üzere muhacirlerin hemen hemen bütün temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır.

SONUÇ

Binlerce insanın hayatını kaybettiği, binlerce insanın da yerini yurdunu terk etmek zorunda kaldığı 93 Muhacereti gerek Rumeli ve Anadolu'da yeni hayatlar kurmaya çalışan muhacirler için gerekse Osmanlı Devleti ve insanlık tarihi için unutulmayacak dramatik ve ibretlik olaylardan birisi olmuştur.

Osmanlı Devleti 93 harbi ve onu izleyen yıllarda göç problemiyle yoğun olarak ilgilenmek zorunda kalmıştır. Maddî-manevî pek çok yükü de beraberinde getiren bu meselenin çözümü için devlet, Gümülcine örneğinde de görüldüğü gibi elinden geleni fazlasıyla yapmaya çalışmıştır. Avrupalı devletlerin gözü önünde yaşanan ve onların da yaşanan sıkıntıya tanık oldukları bu göç olayında devlet, her şeyden önce muhacirlerin hayatta kalabilmelerini sağlamaya -ki bu konuda bile en basit temel ihtiyaçlardan yoksundurlar- çalışmıştır. Yiyecek, giysi, barınak, sağlık ve nihayet kalıcı yerleşme için mevcut imkânlar, başka yerlerden kaydırılan kaynaklar ve toplanan yardımlar hepsi birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Sayının çokluğu, mevsim ve tabiat şartları gibi pek çok olumsuz etkene rağmen, önce geçici iskân bölgelerinde yaralar sarılmaya çalışılmıştır. Muhacirlerin tekrar yerleşik düzene geçebilmeleri için eski yurtlarına geri dönmekten, Anadolu'ya sevklerine kadar birçok yol izlenmiştir. İskân edilecekleri bölgelerde dahi kendi düzenlerini kuruncaya kadar destek olunmaya çalışılmıştır. Devletin muhacirlere merhametli yaklaşımının daha sonraki yıllarda da devamı gelmiş ve başka bölgelere nakledilecek muhacirler için gerekli yardımlar sağlanmaya çalışılmıştır. Örneğin Eskişehir'e gitmek üzere Gümülcine'ye gelmiş olan 166 haneden oluşan 782 kişilik muhacir grubu için Gümülcine'de kaldıkları süre ve Dedeagaç'a nakilleri esnasında harcanan 769 kuruşun, İskân-ı Muhacirin Müfettişliği harcırahı olarak Edirne'nin 1310 senesi bütçesinden kalan 5.000 kuruştan karşılanması öngörülmüştür (BOA., DH.MKT. 391/82)

Nüfusu en önemli güç ve kuvvet olarak gören Osmanlı yönetimi bu çerçevede muhacirler için bütün imkânlarını seferber etmiş ve onların uygun yerlere iskânına çalışmıştır. Nitekim Anadolu'ya kaydırılan muhacirler daha sonraki dönemlerde devlete gerçekten büyük bir güç kazandırmıştır.

KAYNAKÇA**I.Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

İrade/Dahiliye (İD) 62322, 62544, 62545, 62975, 63162

İrade/Meclis-i Mahsus (İ.MMS) 59/2781

İrade/Şurâ-yı Devlet (İ.ŞD) 2424/19, 46/2478, 50/2765, 50/2781

Bulgaristan İrade (BI) 180 lef 1

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT) 391/82, 1343/47, 1519/79, 1527/48

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO) 180/21, 521/44

Sadaret Mektûbi Kalemi Mühimme (A.MKT.MHM) 229/5

Yıldız Esas Evrak (Y.E.E) 36,135, 43/105

Yıldız Perakende Komisyonlar Maruzatı (Y.PRK.KOM) 1/48

Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR) 3/80

II.Basılı KaynaklarAĞANOĞLU, Yıldırım; **Osmanlıdan Cumhuriyete Balkanların Makûs Talihi Göç**, İstanbul, 2001.ALP, İlker; **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi(1878-1989)**, Ankara, 1990.AYDIN, Mahir; **Şarkî Rumeli Vilâyeti**, TTK, Ankara, 1992.EREN, Ahmet Cevat; **Türkiye’de Göç ve Göçmen Meseleleri**, İstanbul, 1966.İPEK, Nedim; **Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri**, TTK, Ankara, 1999.KOCACIK, Faruk; “Balkanlar’dan Anadolu’ya Yönelik Göçler(1878-1890), **Osmanlı Araştırmaları**, C.I, İstanbul, 1980.McCARTHY, Justin; **Ölüm ve Sürgün**, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998.SEDES, İ. Halil; **1875-1878 Osmanlı Ordusu Savaşları 1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı**, III, İstanbul, 1935-1938.SÜLEYMAN PAŞA; **Umdet’ül Hakâyık**, C.V, VI, Askeri Matbaa, İstanbul, 1928.ŞİMŞİR, Bilâl; **Rumeli’den Türk Göçleri, Belgeler(1877-1878)**, TTK, Ankara, 1989ŞİMŞİR, Bilâl; **Rumeli’den Türk Göçleri, Belgeler(1879)**, TTK, Ankara, 1989